

"ЕДИН ДРУГ СВЯТ Е ВЪЗМОЖЕН" – (КОНЦЕПЦИИ ЗА БЪДЕЩЕТО НА КАПИТАЛИЗМА)

Светла Тошкова*

Увод

*"Никой автор не е имал повече читатели,
никой революционер не е обединявал повече надежди,
никоя идеология не е възбуждала повече тълкувания
и като изключим няколко основатели на религии,
никой човек не е имал такова влияние върху света,
каквото Карл Маркс през XX век."*

Жак Атали

С тази оценка за Маркс започва своята книга Жак Атали, обявявайки че никога не е бил и не е марксист, и по-нататък добавя: "/Маркс/ до последния си дъх се опитва да обхване света в неговата цялост и силата на човешката свобода. Той е световният дух." (Атали, 2006, с.7).

Марксовите философски, икономически и социални идеи преминаха през XX век във вихъра на огромните противоречия и превратности на времето – адмирирани, налагани идеологически и практически, както и силно критикувани и отричани, през определени периоди – позабравени и смятани за отминали завинаги. Днес ние преоткриваме Маркс в глобалните предизвикателства, които белязаха началото на XXI век с промените и проблемите в икономиката, политиката и обществото, които Маркс удивително предска- за преди повече от век и половина.

И отново можем да се съгласим с Атали, че причината да се обърнем отново към Маркс е и в това, че неговият век учудващо много прилича на нашия. "Както и днес, демографски над света е властвала Азия, а икономически – англосаксонската общност. Както и днес, демокрацията и свободният пазар се опитвали да завладеят планетата. Както и днес, технологиите революционизирали производството на енергия и стоки за бита, комуникациите, изкуствата, идеологиите... Както и днес, неравенствата между най-силните

* Светла Тошкова, професор, доктор, ръководител на катедра "Политическа икономия", УНСС, email: svetlatoshkova@yahoo.com

и най-бедните били много големи. Както и днес, групи за натиск, понякога крайни до отчаяние, се противопоставяли на глобализацията... Както и днес, хората се надявали на нов, по-справедлив живот..." (Атали, 2006, с.7-8).

Днес ние преоткриваме значението на марксовата икономическа теория в глобализацията, която той предвиди и брилянтно описа, в "изригването" на капитализма и настъплението на потребителския фетишизъм, в неравномерното развитие и концентрацията на капитала, и конфликтите породени от тях, в господството на финансовия капитал и разбухването на фиктивния капитал с всичките им кризисни последици, в огромното нарастване на богатството и непрекъснатия натиск върху цената на труда, довели до драстични неравенства, в забавянето на икономическия растеж и ерозията на изконните ценности, върху които се градеше модерният капитализъм.

Днес ние откриваме Маркс и неговата критика на моралните принципи на капитализма в съвременните теории и прогнози за бъдещето на капитализма, които все повече поставят въпросите на неравенството, експлоатацията, справедливостта. Съвременното обществено-икономическо развитие натрупа огромен брой политико-икономически проблеми в посока на:

1. Дългосрочна тенденция на задълбочаване на икономическото и социално неравенство;
2. Промени в обхвата на функциониране на пазара и ролята на държавата, институциите и политиката в икономическите отношения;
3. Промени в условията на създаване на богатството и интензивни преразпределителни отношения на всички равнища – вътре в националните икономики, особено в тези в икономически преход; в регионален мащаб – между страните в ЕС и в другите регионални образувания; на международно ниво – между отделните центрове на икономическа доминация и главно от периферията към центъра на световното стопанство. Особено дълбоки са промените в преразпределението на дохода между производствените фактори – труд, капитал, предприемачество, знание – в новите условия на постиндустриалното общество;
4. Промени в международните отношения – все по-изострящата се конкуренция, борба за ресурси, стремеж към икономическа доминация, нестабилност в международния икономически и политически ред;
5. Задълбочаване на екологичните проблеми – необходимост от осмисляне на отношенията икономика-екология-общество и решаване проблемите на устойчивото развитие;
6. Проблеми на икономическата сигурност, международния тероризъм и миграцията, които имат дълбока социално-икономическа и ценностна основа.

В последните години в икономическата теория наблюдаваме, макар и несистемна, до известна степен хаотична, но ясно забележима тенденция за

обръщане на вниманието към изброените проблеми и политико-икономическия им анализ, който неизбежно търси опора в икономическата теория на Маркс.

Последната икономическа криза, която постави под въпрос направлението и скоростта на социалния прогрес, изправи икономическата теория пред преосмисляне на основни постулати и пред търсене на нов синтез, който да приеме, че икономическата теория има нужда от качествен анализ и преформулиране на понятия като "рационалност", "демокрация", "социална справедливост", отношенията "пазар-държава-общество". Тези понятия трябва да се разгледат в полето на взаимното им влияние и взаимодействие, в пространството на тяхното разширяване и отхвърляне на абсолютните граници в традиционното им възприемане. Върху тези понятия непрекъснато се проектират в симбиоза икономически, политически, социални, институционални, екологични ценности, фактори и отношения.

Едновременно със силно критичното отношение към неолитералната доктрина и отказ от нея, се налага началото на нова икономическа парадигма на ХХI век, в която можем да преоткрием "модерния" Маркс.

"Глобализация, неравенство, демокрация"

Голяма тема на съвременните политико-икономически изследвания е *неравенството*, което е достигнало огромни размери и придобива глобален характер. Съвременното неравенство е несъвместимо с прокламираните ценности на капитализма и заплашва да взриви демокрацията. Един от най-изявените автори по тази тема е Джоузеф Стиглиц.

В "Цената на неравенството" (2012 г.) и по-късно в "Голямото разделение" (2016 г.) Стиглиц е категоричен, че перспективата не може да бъде икономически растеж чрез задълбочаване на социалното и глобално неравенство. Проблемът на неравенството и разделението не е само икономически, той е морален и засяга демократичните ценности. Ако бизнесът не инвестира в труд, а безогледно трупа краткосрочни печалби, които водят до драстично неравенство и разделение на обществото, системата на капитализма е изправена пред неминуема катастрофа. "Основната теза е, че ние плащаме висока цена за неравенството, а именно – една икономическа система, която е по-нестабилна и по-неефективна, с по-слаб растеж и изложена на риск демокрация", убеден е Стиглиц (Стиглиц, 2012, с.11).

Стиглиц не разглежда неравенството като вътрешно присъщо на развитието на икономическата система на капитала. Той смята, че неравенството не е неизбежно, то обаче е резултат на налагане на интересите на свръхбогатите чрез политическата система на капитализма, за сметка на потискането на истинския динамизъм на капитализма и погазване ценностите на

демократията. Стийлиц е разочарован не от капитализма като система, а от неговите извратени форми в ХХІ век. Нарича го фалшив капитализъм и смята, че политиката е в състояние да коригира недъзите и изкривяванията. Пазарните сили се оформят от политическите процеси, според Стийлиц. Те се моделират от законите, регулациите и институциите. Проблемът е в политическата доминация на единия процент свръхбогати, които създават законите и регулациите изключително в своя полза. (Стийлиц, 2012, с. 102).

В основата на функционирането на пазара и неговите деформации и провали стои провалът на политическата система според Стийлиц. Провалите в политическата и в икономическата теория са свързани и взаимно се подсилват. "При условията, че политическата система е толкова чувствителна към интересите на парите, нарастващото икономическо неравенство води до нарастващ дисбаланс в политиката и създава порочна връзка между политиката и икономиката. А двете заедно формират социалните норми и институции, които още повече засилват растящото неравенство" (Стийлиц, 2012, с. 20).

Проблемите на неравенството се задълбочават и с политиките за изход от кризата. Философията на тези политики беше изградена отново в полза на интересите на финансовия капитал и единия процент богати. С помощта на политическото си влияние банките успяха да "социализират загубите" и да приватизират печалбите, с което отново измереното богатство във финансовия сектор се увеличава при застой в заплатите и увеличаване на бедността.

Глобализацията на свой ред увеличава неравенството и задълбочава проблемите по веригата на зависимостта. Правилата на глобализацията също са устроени в полза на богатите – те насърчават държавите да се конкурират за бизнес като оказват натиск за намаляване данъците на корпорациите, отслабват мерките за опазване на околната среда и спазване на основните трудови права. "Асиметричната глобализация също взе своята дан по света. Мобилният капитал изискваше от работниците да правят отстъпки в заплащането, а от държавите – в данъците. Резултатът е надпревара към дъното". (Стийлиц, 2016, с. 150).

Проблемите на неравенството се мултиплицират в дългосрочен план и ерозират икономическата и политическата система на капитала: стесняват възможностите за икономически растеж, пренебрегват развитието на основния икономически актив – хората, деформират пазара, отслабват "колективното действие" и възможностите на държавата в социалната сфера. Но най-голям е проблемът с ерозията на демократичните ценности – равенството на възможностите, равен достъп до правосъдие, усещането за справедливост на системата и загубата на доверие, без което никое общество не може да функционира, предупреждава Стийлиц (Стийлиц, 2016, с. 238).

Като известен "частен случай" в анализа на *неравенството, глобализацията и икономическия растеж* можем да разглеждаме нестандартното изследване на Олег Григориев в "Епоха на растежа. Лекции по *неоикономика*" с подзаглавие "разцвет и упадък на световната икономическа система". Основната теза на автора е, че икономическата система не притежава иманентно свойство да расте и се развива и че тя е изчерпала първоначалния външен импулс за растеж и бавно върви към упадък. Авторът търси отговор на въпроса защо едни страни са богати, а други остават бедни; какви фактори определят икономическия растеж. И стига до отговора, че върху икономическия растеж влияят външни условия, свързани повече с особените исторически условия, с развитието на технологиите и преразпределението на ресурси. Ако външните обстоятелства се подреждат подходящо, то икономиката се възползва от това и ще поддържа висок икономически растеж.

Като се опира на стопанско-историческия анализ на продължителни периоди от стопанското развитие на световното стопанство, авторът прави извода, че най-благоприятни външни условия за растеж в дълъг период е предоставяла епохата на промишлената революция. При такива външни обстоятелства, вътрешните икономически фактори като политическо устройство, икономическа политика, управление на икономическите процеси имат второстепенно значение.

Тези разсъждения водят автора до заключението, че съвременната световна икономическа система е изчерпала своите ресурси за растеж. За известен период от време възможността за икономически растеж се е поддържала от преразпределителните процеси вътре в икономическата система, но тя също се изчерпва, а освен това води до опасни последици.

В основата на обяснението на преразпределителните процеси авторът поставя два модела на развитие на слаборазвитите страни: монокултурен и инвестиционен. Тези модели могат да осигурят икономически растеж в тези страни за известно време, но той е краткотраен и завършва с остри кризи (Григориев, 2016, с. 9). Причина за това е, че конкуренцията между развиващите се страни довежда до непрекъснато движение на капитала към страни с по-ниска стойност на труда. Вътрешният пазар на развиващите се страни остава слаб и неразвит, поради ниското потребление. Такъв е вечният двигател на съвременната икономическа система – абсолютизира Григориев – "тя привлича държавите с възможността за развитие, а след това ги оставя на произвола на съдбата, без да забравя чрез устата на своите икономически гурута, да обвини правителствата и народите на тези държави за настигналите ги беди" (Григориев, 2016, с. 9).

Някои от крайните постановки и изводи на автора подлежат на критична оценка, особено в посока на апокалиптичната картина за неизбежния упадък на съвременната икономическа система. Дори на основата на използва-

ния от него подход на технологическия детерминизъм, може да се оспори този извод. Съвременната информационна революция може да даде същия импулс на икономическия растеж, както и промишлената. Независимо от това О. Григориев е представил редица реални процеси и противоречия в световната икономика в условията на глобализацията, които потвърждават порочните механизми на глобалната икономическа система и функционирането и управлението на международните финансови институции в полза на международния финансов капитал. Основният въпрос, който авторът поставя отново е във фокуса на социалните измерения на икономическия прогрес: има ли смисъл от т.нар. икономическо развитие, ако в основата му лежи бедността на мнозинството от населението? И не е ли време за промяна на социално-икономическия модел на развитие на света и на международния икономически ред? "Не е ли време страните, намиращи се на относително ниско равнище на развитие, да започнат да обсъждат въпроса за прехода към друг социално-икономически модел на световно устройство?" (Григориев, 2016, с. 9)

"Един друг свят е възможен"

Въпросът за бъдещето на капитализма и възможното ново устройство на световната икономическа система вече не е случаен и така еретичен, както се смяташе до скоро. Всички тези изследвания, които разгледахме до сега водят до този заключителен въпрос.

Безпощадният критик на съвременната капиталистическа система и на глобализацията Дж. Стиглиц е едновременно привърженик на идеята за реформирането на капитализма. Поставяйки икономиката в глобалната схема "икономика-политика-общество", Стиглиц смята, че политическата воля за промени на законодателната рамка и ефективното управление на икономическите процеси чрез по-активна намеса на държавата във взаимодействие с пазарите може да ги накара да работят в полза на повечето хора. Това ще възвърне изгубените ценности на демокрацията и вярата в равните възможности.

Програмите за икономическа и политическа реформа на Стиглиц съдържат основни действия, които държавата и другите политически и икономически институции следва да предприемат, за да стимулират едновременно повишаването на икономическата ефективност, справедливостта и шансовете. Сред тях са: ограничаване на излишъка на върха и обуздаване на финансовия сектор чрез подходящи регулации и данъчна реформа; програми за социална защита на останалите – подобряване достъпа до образование, здравеопазване, до пазара на труда и опазване на трудовите права; балансиране на резултатите от глобализацията чрез реформа в принципите и функ-

ционирането на МФИ; коригиране на търговските баланси; постигане на устойчив и справедлив растеж.

За тези реформи е необходима политическа воля и постигане на консенсус в американското общество за промяна на икономическата политика в посока на изконните демократични ценности, формирали американската идентичност – усещането за обща съдба, свобода и справедливост за всеки. "Един друг свят е възможен, смята авторът. Ние можем да създадем общество, което да съответства много повече на нашите фундаментални ценности, с повече възможности, с по-висок общ национален доход, по-силна демокрация и по-висок стандарт на живот за повечето хора". (Стиглиц, 2012, с. 380)

Близки до възгледите на Стиглиц са и изводите за възможното реформиране на капитализма и "раждането на новата икономика след кризата" на А.Калецки. Той развива теорията за еволюцията на капитализма и преминаването му през четири етапа в своята история. Това са: Капитализъм 1.0: от Адам Смит и Александър Хамилтън до Ленин, Хувър и Хитлер; Капитализъм 2.0: от Рузвелт и Кейнс до Никсън и Картър; Капитализъм 3.0: от Тачър, Рейгън и Милтън Фридмън до Буш, Полсън и Грийнспан и Капитализъм 4.0, в който навлиза светът след кризата от 2007-2009 г. Най-съществените различия между тези фази се отнасят до взаимоотношението между политика и икономика, между държавата и пазара (Калецки, 2013, с. 58).

Кризата от 2007-2009 г. маркира четвъртата фаза в историята на капитализма, в която системата е изправена пред предизвикателството за цялостна промяна. Вграденият, подобно на биологически инстинкт, на капитализма да оцелява, е неговата вградена способност да се приспособява като решава социални проблеми и задоволява материални нужди. Не може обаче да се разчита на пазарите "да съгласуват частната мотивация със социалните резултати" (Калецки, 2013, с. 35).

Подобно на Стиглиц и Калецки вярва в ролята на политиката да създаде нова икономическа мотивация и нови институции, които да стимулират иновативните способности на частните предприятия. "Точно когато икономическата система изглежда неминуемо пропада, се задейства политиката и пренарежда институционалната структура. Създават се нови стимули и след период на преход се развива реформирана версия на капитализма" (Калецки, 2013, с. 38).

В процеса на приспособяване Капитализъм 4.0 ще развива адаптивна смесена икономика, в която пазарите и държавата ще упражняват балансирано сътрудничество, регулациите и социалната политика ще осигуряват равновесието между икономическия растеж и благосъстоянието в обществото. За новия капитализъм ще е типично устойчивото развитие и опазването на околната среда, балансираното взаимодействие между техноло-

гиите и екологичните изисквания, съчетаването на растежа със социалните ценности – повишаване на жизнения стандарт, по-високо заплащане на труда, свобода на избор. Капитализъм 4.0 ще засили глобалната система за управление, за да реши глобалните проблеми на финасовата нестабилност, неравенството и екологията. По-тясната координация между правителствата и пазарите следва да се издигне от национално на световно ниво, смята Калецки. Но същевременно пристъпва с умерен скептицизъм към възможностите за глобална система на управление: "Но на международно ниво не съществуват ефективни публични институции, а може би и не могат да съществуват, защото няма истинска легитимност при трансфера на суверенитет от националната държава към глобалните институции", размишлява Калецки (Калецки, 2013, с. 446). Кризата в общите политики и проблемите днес в ЕС доказват на практика това. Съвсем резонно Калецки обяснява, че усилията за създаване на по-конструктивно партньорство между политика и икономика на международно ниво се затрудняват непрекъснато от международния сблъсък на интереси. Затова и крайният извод на автора е песимистичен. Глобалната политика на бъдещето ще е объркана и пълна с конфликти, ще има повече международни противоречия и сблъсъци, още финасови балони и катастрофи. "Бъдещето ще остане винаги непредвидимо и мъгляво, и вътрешно противоречиво... Политиката на бъдещето ще трябва да признае, че капитализмът е склонен към кризи, замъглен в несигурност и зависим от държавната подкрепа за оцеляването си" (Калецки, 2013, с. 447).

Изненадващо дори Римският клуб заговори за границите на капитализма. В доклада на учените Джей Форестър и Денис Медоуз категорично се заявява, че практиката на постоянен икономически растеж, подбуждана от финасовата сфера, е самоубийствена; че огромният обем стоки праща повечето от тях на боклука, без те да могат да стигнат до нуждаещите се, а само до платежоспособните; че паразитирането върху парични дългове провокира още повече свръхпроизводството. Медоуз пледира за "гъвкавост" и "устойчивост към стресове и катастрофи" като има предвид не толкова технологична, колкото социална устойчивост.

Други двама автори на един от последните доклади на Римския клуб – Йорген Рандърс и Греъм Макстън обявяват, че след 30 години глобализация и икономически растеж, положението в света се е влошило и в изследването под заглавие "Един процент приръст е достатъчен", предлагат смяна на системата като формулират 12 радикални идеи за бъдещето на света, който според тях се намира "на глобален кръстопът".

Радикален възглед за бъдещето представя и Пол Мейсън в книгата с претенциозно заглавие "Посткапитализмът", както той нарича новата система на икономическо и политическо устройство на света. Подобно на Олег Григориев той смята, че границите на приспособяването и мутирането на

капитализма са достигнати. Отвъд тях е новата система на посткапитализма в епохата на информационната икономика. "Капитализмът е комплексна адаптивна система, която е достигнала границите на своята способност да се адаптира." (Мейсън, 2016, с. 13). Доказателство за това той намира в последиците от съвременната световна икономическа криза, а причините за възникването на новата система се коренят в преформирането на икономиката около нови ценности, поведение и норми в информационната епоха. Информационните технологии предизвикват разпад на йерархичната икономика и на нейно място идват мрежовите отношения и информационната икономика. Тя налага редица качествени промени в труда, производството и пазарите: първо, информационните технологии намалиха нуждата от труд, размиха границата между труд и свободно време и разхлабиха връзката между труд и заплащане; второ, информационните продукти променят ценнообразуването, тъй като изчезва оскъдността – информацията е изобилна; трето, спонтанно нараства съвместното производство, появяват се стоки, услуги и организации, които са извън диктата на пазара и мениджърската йерархия. (Мейсън, 2016, с. 15).

Почти незабележимо, паралелно с пазарната система възникват нови области на икономически живот със свой собствен ритъм: разпространиха се паралелни валути, банки за кредитиране с време, кооперативи и самоуправляващи се единици; възникват нови форми на собственост, нови форми на кредитиране. През последните години се формира нова бизнес субкултура, наречена "споделена икономика", в която достъпът до стоки и услуги става по-важен от собствеността и в която транзакционните разходи са пренебрежимо малки, благодарение на новите технологии. Появяват се нови понятия като "обща блага" и "партньорско производство". Съвременната продукция от стоки и услуги, използваща технологичните мрежи трасира пътя отвъд пазарната икономика. Мрежите са основа на посткапиталистическия проект, развиващ се върху непазарни принципи. Главното противоречие днес е "между възможностите да имаш в изобилие безплатни стоки и информация и системата от монополи, банки и правителства, опитващи се да си оставят всичко както е – частно, дефицитно и комерсиализирано. Всичко се свежда до битка между мрежата и йерархията, между старите форми на обществото, плесеняло около капитализма и новите форми на обществото, загатващи бъдещето" (Мейсън, 2016, с. 21).

Най-силен интерес в последните години в областта на икономическите изследвания предизвика книгата на Тома Пикети "Капиталът на XXI век". Някои я сравниха с "Капиталът" на Маркс. Очевидно ефектът може би е съзнателно търсен от автора със заглавието, въпреки същностните разлики.

Пикети привежда огромен масив данни за икономическото неравенство при капитализма в продължение на два века в повече от 20 страни. За раз-

лика от Калецки и Стиглиц той разглежда неравенството като вътрешна същностна черта на икономическата система на капитала. Но и според него то може да се коригира с подходяща икономическа политика на държавата и на регионално ниво. И Пикети силно критично подхожда към проблемите на съвременния капитализъм и вътрешните противоречия, които заплашват демократичните ценности. Силите на дивергенцията на разпределението на богатството ще разрушат демокрацията.

Пикети извежда основен закон, който определя неравенството в капиталистическата икономика: когато възвръщаемостта на капитала е по-висока от растежа на БВП, доходът от капитала расте по-бързо от трудовото възнаграждение. Това е естественото състояние на капитализма, според него. "Това неравенство отразява фундаментално логическо противоречие... Натрупаният капитал се възпроизвежда сам по-бързо, отколкото се увеличава производството. Миналото поглъща бъдещето." (Пикети, 2015, с. 585). Тази естествена тенденция на капитализма към неравенство беше временно обърната между 30-те и 70-те години на миналия век, но периодът на Новия курс и следвоенното благоденствие на Запада е аномалия, изключение от правилото, според Пикети. И то е резултат на външни обстоятелства, на уникално стечение на поредица аполитически обстоятелства: двете световни войни, високата инфлация, Голямата депресия, унищожаването на огромно богатство /реално и парично/; намаляване значението на наследственото богатство, тръгването от много ниско равнище, решителна държавна политика за преразпределение на доходите, бързият следвоенен растеж на населението и производителността, създаването на масова средна класа и масово богатство. С пастепенното отпадане на тези фактори се възстановява тенденцията на неравенството. Данните на Пикети са поразителни: 95% от растежа на доходите в САЩ между 2010 и 2012 г. се пада на най-горния 1% на най-богатите.

Какво предлага Пикети за намаляване на неравенството? Преди всичко дълбока реформа в данъчната система, която да увеличи данъците за свръхпечалбите и наследството, увеличаване на социалните разходи, осигуряващи достъп до образование и здравеопазване, антимонополно законодателство, реформи в корпоративния сектор – регулиране на максимално възможните нива на възнаграждение на топ-мениджмънта и законодателни норми, ограничаващи възможностите на банките да експлоатират останалата част от икономиката и обществото. "Правилното решение се заключава във въвеждане на ежегоден прогресивен данък върху капитала. Това ще позволи да се избегне безкрайната спира на неравенството и заедно с това да се запазят силите на конкуренцията и стимулите, осигуряващи постоянното натрупване на нови капитали", смята авторът. (Пикети, 2015, с. 586).

Всички тези промени могат да се осъществят чрез политиката на националната държава, която остава важно звено в процесите на дълбока модернизация в много от аспектите на социалната и данъчната политика, в разработването на нови форми на управление и съвместна собственост като промеждутъчна форма между държавната и частната собственост, която ще бъде една от главните задачи на бъдещето, според Пикети. Но решението на проблемите с неравенството не е по силите само на националната държава. Неравенството има глобален характер и политиките за решителното преодоляване на икономическите и социалните дисбаланси изискват висока степен на международно сътрудничество и регионална политическа интеграция. Пикети обаче не е оптимист. Той се безпокои от неспособността на регионалните структури, в частност ЕС, да се борят с неравенството и справедливо отбелязва, че европейските политики в последните години са отслабили постигнатите завоевания на социалната държава на XX век и не създават нищо друго, освен повече пазар, рестрикции и орязване на социалните програми.

Интересна е оценката на Пикети за икономическата наука и бъдещето на икономическата теория. Използвайки историко-статистическите подходи и сравнителните методи в икономическия анализ в разглеждания труд, той непрекъснато търси социалните, политическите и ценностните измерения на икономическите процеси. Т. Пикети заявява, че предпочита названието "политическа икономия" на мястото на претенциозното според него название "икономическа наука". "Аз предпочитам словосъчетанието "политическа икономия", което е възможно да звучи старомодно, но съдържа достойнството да отразява единствено приемливата особеност на икономиката в рамките на обществените науки, която се съдържа в нейното политическо, нормативно и нравствено измерение." (Пикети, 2015, с. 587).

Пикети определено се присъединява към съвременната интерпретация на същностния политико-икономически анализ, който според него трябва да включва рационално, систематично и методично изследване на икономическите процеси в тяхното историческо, институционално и социално обкръжение. Политическата икономия в своята нормативна функция е длъжна да изследва "каква трябва да е идеалната роля на държавата в социалната и икономическата организация на страната, какви държавни институти и политически мерки в най-голяма степен ни приближават към идеалното общество" (Пикети, 2015, с. 587).

Заклучение

Не подлежи на съмнение фактът, че редица от последните изследвания в областта на икономическата теория и социално-политическите анализи полагат основите на дълбоки промени в теоретичното осмисляне на съвременните процеси на социално-икономическата действителност. Въпреки съществените различия в разбирането на причините и последиците от промените в социално-икономическите системи в глобален, регионален и национален план, в политико-икономическите характеристики на изследователските подходи и представата за бъдещето на съвременния свят, тези изследвания обединяват определен кръг проблеми, насочени към създаването на нова парадигма на съвременната икономическа теория и насочват икономическия анализ към ролята на институциите, културата и ценностите и ренесанс на политико-икономическото изследване.

Общите теми, които свързват тези изследвания могат да се обособят в няколко направления:

- 1) критика на съвременния капитализъм;
- 2) провалът на пазарите и неолибералния модел;
- 3) проблемите на неравенството;
- 4) необходимост от регулиране на социално-икономическите процеси;
- 5) ролята на институциите (държава, международни институции, гражданско общество);
- 6) проблемите на финансиализацията на икономиката;
- 7) забавеният икономически растеж;
- 8) взаимодействията между икономика и политика;
- 9) възстановяване ценностите на демокрацията;
- 10) гъвкавост и приспособимост на капитализма и неговото бъдеще.

Всички тези теми са предизвикателство за един "модерен" прочит на Маркс днес за проблемите, границите и бъдещето на капитализма. "Един друг свят е възможен", смятат повечето от разгледаните автори. И... ще завърша отново с Жак Атали: "Когато е изчерпал меркантилността на обществените отношения и е използвал всичките си средства, капитализмът, ако не е унищожил човечеството, би могъл да премине и към световен социализъм... Тогава ще трябва отново да се прочете Маркс; от него ще се черпят доводи да не се повтарят грешките на изминалия век, да не се поддаваме на фалшиви убеждения; да приемем, че всяка власт трябва да е обратима, че всяка теория съществува, за да бъде оспорвана..., че мисълта трябва да остане отворена..., да приема противоположни гледни точки, да не бърка каузи с отговорници, механизми с действащи лица, класи с личности." (Атали, 2006, с. 377).

Референции:

- Атали, Ж. (2006), Карл Маркс или световният дух, изд. Рива
(Atali, Zh. 2016, Karl Marks ili svetovnia duh, izd. Riva)
- Григориев, О. (2016), Епоха на растежа. Лекции по неикономика, С.
(Grigoriev, O. 2006, Epoha na rastezha. Lektsii po neoikonomika, S.)
- Калецки, А. (2013), Капитализъм 4.0/Раждането на новата икономика след кризата, С.
(Kaletski, A., Kapitalizam 4.0/Razhdaneto na novata ikonomika sled krizata, S.)
- Мейсън, П. (2016), Посткапитализмът/ Пътеводител за нашето бъдеще, С.
(Meysan, P. 2016, Postkapitalizam/Patevoditel na nasheto badeste, S.)
- Стиглиц, Дж. (2012), Цената на неравенството / Как днешното разделено общество застрашава бъдещето ни, С. /1/
(Stiglits, Dzh. 2012, Tsenata na neraventstvoto/Kak dneshnto razdeleno obstestvo zastrashava dabesteto ni, S. /1/)
- Стиглиц, Дж. (2016), Голямото разделение/ Неравните общества и какво можем да направим за тях, С. /2/
(Stiglits, Dzh. 2016, Golyamoto razdelenie/Neravnite obstestva i kakvo mozhem da napravim za tyh, S. /2/)
- Пикетти, (2015), Капитал в XXI век, М. Скидельски, Р. (2011), Кейнс. Возвращение мастера, М.
Greenspan, A. (2007), The age of Turbulence Adventures in a New World

ЕДИН ДРУГ СВЯТ Е ВЪЗМОЖЕН – (КОНЦЕПЦИИ ЗА БЪДЕЩЕТО НА КАПИТАЛИЗМА)

Резюме

Студията разглежда най-новите тенденции в развитието на икономическите теории в контекста на радикалните промени в структурата и методологията на икономическата теория в посока на отказ от неолибералния икономически модел и търсене на нова политико-икономическа парадигма. Разгледани са някои тай-нови концепции за бъдещето на капитализма, в които преоткриваме значението на марксовата икономическа теория: за глобализацията, която той предвиди и брилянтно описа, "изригването" на капитализма и настъплението на потребителския фетишизъм, неравномерното развитие и концентрацията на капитала, и конфликтите породени от тях, господството на финансов капитал и разбухването на фиктивния капитал с всичките им кризисни последици; въпросите на неравенството, експлоатацията и критиката на моралните принципи на капитализма. Всички тези теми са предизвикателство за един "модерен" прочит на Маркс днес за проблемите, границите и бъдещето на капитализма.

Ключови думи: Маркс, съвременни икономически теории, бъдещето на капитализма.

JEL: B14

"ANOTHER WORLD IS POSSIBLE" – (CONCEPTS FOR THE FUTURE OF CAPITALISM)

Svetla Toshkova*

Abstract

The study examines the newest tendencies in the development of the economic theories in the context of the radical changes in the structure and methodology of the economic theory in the course of denial of the neoliberal economic model and searching for a new political economic paradigm. It discusses some of the newest concepts of the future of capitalism in which we rediscover the meaning of Marx's economic theory: about the globalization that he has foreseen and described brilliantly; the 'explosion' of capitalism and offensive of the commodity fetishism; the unequal development and concentration of the capital and the conflicts caused by them; the domination of the financial capital and the bursting of the fictitious capital with all the crisis consequences; the subjects of the inequality, exploitation and the critics of the moral principles of the capitalism. Today all these topics are a challenge to a "modern" reading of Marx concerning the problems, boundaries and future of capitalism.

Key words: Marx, contemporary economic theories, future of capitalism.

JEL: B14

* Svetla Toshkova, PhD, Professor, Head of Department of Political Economy, University of National and World Economy, Sofia, email: svetlatoshkova@yahoo.com